

УДК 364-322:614]:37.013.42-057.87

DOI: 10.31499/2618-0715.1(6).2021.234181

ВОЛОНТЕРСЬКА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНОГО СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Поліщук Наталія, викладач кафедри медико-біологічних основ фізичної культури, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ORCID 0000-0003-3677-1248

E-mail: polami@ukr.net

Коляда Наталія, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ORCID 0000-0003-3623-6552

E-mail: Koliada_n@ukr.net

У статті охарактеризовано особливості волонтерської здоров'язбережувальної діяльності як перспективної інноваційної форми соціального становлення студентської молоді.

Авторами з'ясовано, що в Україні найбільш чисельною групою волонтерів, які працюють у соціальній сфері з розвитку здоров'язбережувального середовища, є студентська молодь, а кількість молодих людей, які постійно або епізодично займаються волонтерською діяльністю, постійно зростає.

Волонтерську здоров'язбережувальну діяльність як перспективну інноваційну форму позааудиторної роботи (проведення оздоровчо-розвивальної, корекційної та рекреаційної роботи тощо) дослідники, теоретики та практики називають ключовою складовою у справі ефективного формування здоров'язбережувальної компетентності студентської молоді.

Ключові слова: волонтер, волонтерська діяльність, здоров'язбережувальна діяльність, соціальне становлення, студентська молодь.

VOLUNTEER HEALTH ACTIVITY AS A FORM OF SOCIAL FORMATION STUDENT YOUTH

Polishchuk Nataliia, Teacher of Medical and Biological Fundamentals of Physical Culture Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

ORCID 0000-0003-3677-1248

E-mail: polami@ukr.net

Koliada Natalia, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of Social Pedagogy and Social Work Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

ORCID 0000-0003-3623-6552

E-mail: Koliada_n@ukr.net

The article describes the features of volunteer health care as a promising innovative form of social development of student youth.

The authors found that the peculiarity of the volunteer movement in Ukraine is the largest group of volunteers working in the social sphere in general and the development of the health environment. In particular, are students, and the number of young people who are constantly or sporadically volunteering is constantly growing.

In general, in volunteering, young people are primarily interested in the development of communication, organizational skills and abilities, as well as in the development of leadership qualities of the individual. Very often they become volunteers to form and develop their professional abilities, which will create opportunities in the future to become competitive and highly qualified specialists.

Modern student youth influences all social spheres and processes in society only on their principles of altruism and the desire for change. The relevance of volunteering and its popularity among students explain, first of all, the psycho-physiological features characteristic of student age. Studying in a higher education institution coincides with the beginning of the period of maturity, which is characterized by the strengthening of conscious motives for behaviour. Such personality qualities as purposefulness, determination, endurance, persistence, principled news, independence, initiative, ability to control oneself become more stable. In the process of students' participation in the volunteer movement, these qualities have the opportunity to develop and contribute to the further professional development of future professionals, especially in the social sphere.

Volunteer health care as a promising innovative form of extracurricular activities (health, correctional and recreational work, etc.) researchers, theorists and practitioners call a key component in the effective formation of health competence of student youth.

Prospects for further research in this area are in particular, innovative areas of volunteering aimed at improving the quality of life, deepening solidarity between people, the realization of basic human needs to build a more just society and more.

Keywords: volunteer, volunteer activity, health care activity, social formation, student youth.

Постановка проблеми. Розв'язання проблеми здоров'язбереження молоді потребує уваги всіх суб'єктів соціально-виховного процесу. Державна стратегія здоров'язбереження викладена в нормативно-правових документах, зокрема у Концепції загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір» на 2012–2020 роки (2011), Концепції Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки (2020), Стратегії розвитку державної молодіжної політики до 2030 року (2020) та ін. Здійснений аналіз документів Ради Європи, Європейського Союзу, Всесвітньої організації охорони здоров'я свідчить про визнання пріоритетності освітньої політики з питань здоров'язбереження.

Виховати у студента високу вимогливість до себе, вміння вести здоровий спосіб життя і піклуватися про здоров'я своє й інших – одне із завдань вищої школи. Численними дослідженнями встановлено, що існує прямий зв'язок між здоров'ям, способом життя людини і якістю її професійної діяльності [3, с. 168].

Ефективним засобом формування здоров'язбережувальної компетентності є волонтерська діяльність. Непростий і тривалий етап становлення та розвитку громадянського суспільства на засадах свободи, творчості, гуманізму, милосердя супроводжується суперечливою політичною та соціально-економічною ситуацією, яка склалася в державі: «Нині соціальні пріоритети в Україні визначені як провідні напрями державної політики. Для розв'язання соціальних проблем залучаються різні соціальні інституції та неурядові організації, створюється розгалужена система різноманітних соціальних служб» [12, с. 3].

На думку сучасних науковців і практиків у галузі соціальної роботи, одна з умов суспільного розвитку – це «достатня кількість людських ресурсів для розв'язання таких соціальних проблем, як: профілактика наркотичної залежності, ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки молоді, соціальна реабілітація дітей з особливими потребами, ресоціалізація осіб, які повернулися з місць позбавлення волі, соціальний супровід прийомних сімей тощо. Саме тому останнім часом в Україні активно стимулюється благодійна діяльність та розвивається волонтерський рух» [12, с. 3].

Наразі волонтери є повноправними суб'єктами суспільного розвитку. Роль волонтерства у розвитку здоров'язбережувального середовища, формуванні здоров'язбережувальної компетентності визнана на державному рівні, що знаходить своє підтвердження в окремих законодавчих документах, зокрема у законах України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» (2001 р., зі змінами), «Про соціальні послуги» (2003, зі змінами), «Про волонтерську діяльність» (2011, зі змінами) та ін., у яких добровільна праця волонтерів визнається як необхідна та суспільно корисна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти діяльності волонтерів розкрито у працях вітчизняних науковців. Так, у роботах О. Балдинюк, І. Звереві, Н. Коляди, О. Кравченко, О. Кузьменка, Г. Лактіонової, Т. Лях, Ю. Поліщука, Н. Романової, С. Савченка, С. Харченка та ін. обґрунтовано роль волонтерства як складової соціально-педагогічної роботи з молоддю. У дослідженнях О. Безпалько, Р. Вайноли, Н. Заверико, А. Капської, В. Петровича та ін. розкрито технології залучення та підготовки молоді до волонтерської діяльності. При цьому вітчизняні дослідники спрямовують свою увагу на змісті волонтерства, принципах та практичному досвіді організації волонтерської діяльності, питаннях практичної підготовки волонтерів до роботи з різними категоріями населення.

Проблеми формування фізично, психічно, духовно та соціально здорової особистості висвітлено у працях Г. Апанасенка, В. Бобрицької, О. Ващенко, В. Горячого, Б. Мокіна, С. Омельченко, В. Оржеховська, Н. Сопневої, Т. Федорченко та ін., які наголошують на важливості залучення молоді до культури здорового способу життя, формування у студентів ціннісних орієнтацій у галузі здоров'я та здоров'язбережувальної компетентності.

Мета статті – охарактеризувати особливості волонтерської здоров'язбережувальної діяльності як перспективної інноваційної форми соціального становлення студентської молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед завдань нашого дослідження – аналіз походження поняття «волонтер», його розуміння різними вченими; походження цього явища у світі. Науковці, говорячи про походження слова «волонтер», апелюють насамперед до французької мови (*volonte* – воля, бажання) або латинської (волонтер лат. *Voluntaries* – доброволець) і мають на увазі фізичну особу, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову і вмотивовану діяльність, що має суспільно корисний характер. Якщо врахувати, що у французькій мові слово почало використовуватися з 1606 р. і позначало людей, які добровільно стали солдатами, та тих, хто служив у різних підрозділах, то

можна припустити його давніше походження з латинської [4, с. 491].

Закон України «Про волонтерську діяльність» (2011, зі змінами) визначає волонтера як «фізичну особу, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги» [6].

У Законі України «Про волонтерський рух» визначено, що волонтер – це «фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно корисний характер. Волонтерами можуть бути особи, які досягли 16 років або, як виняток (за згодою одного з батьків або особи, яка їх заміняє), 15 років» [7].

Особливість волонтерського руху в Україні полягає у тому, що найчисельнішою групою волонтерів, які працюють у соціальній сфері з розвитку здоров'язберезувального середовища, є студентська молодь, а кількість молодих людей, які постійно або епізодично займаються волонтерською діяльністю, постійно зростає.

Відповідно до аналітичного звіту, підготовленого Робочою групою ООН у справах молоді в Україні «Становище молоді в Україні у 2019 році», станом на сьогоднішній день в Україні немає жодних уніфікованих статистичних даних щодо молодіжного волонтерського руху, і це «створює певну потенційну суперечність між даними різних опитувань. Проте існує декілька тенденцій, які спостерігаються в останніх дослідженнях та опитуваннях» [15, с. 62].

Як і в усьому світі, в Україні серед молоді більше волонтерів, однак їхня участь не така активна, як у більшості європейських країн. Згідно з результатами опитувань, проведених Організацією Об'єднаних Націй та Міністерством молоді та спорту України у 2015 та 2016 роках, тільки відповідно 36 % та 13,4 % молодих людей стверджували, що були волонтерами хоча б раз у житті [1]. Значну різницю в одержаних результатах дослідники пояснюють тим, що в першому опитуванні респондентам було надано визначення волонтерства, тоді як у другому опитуванні його не було (це також свідчить про те, що багато українців уже займаються волонтерською діяльністю, не усвідомлюючи цього), а також різницею в методі опитування. Використаний у 2015 році он-лайн метод опитування краще охоплює активних молодих людей, яким важко дістатися дому для проведення опитування за методом «віч-на-віч» [15, с. 62].

У цілому ці показники співвідносяться з іншими показниками різних опитувань українців, які займаються волонтерською діяльністю (16 %) [18], і свідчать про те, що рівень участі у волонтерському русі все ще відстає від європейського рівня [5]. Згідно з дослідженням ЄС, понад 100 мільйонів людей у Європі є волонтерами, 3 особи з кожних 10 європейців заявляють, що беруть участь у волонтерській діяльності, і майже 80% громадян Європи вважають, що волонтерська діяльність є важливою частиною демократичного життя [15, с. 62].

Водночас показник суспільної зацікавленості у громадській діяльності значно збільшився з 26 % у 2013 році до 48 % у 2015 році. Хоча у 2015 році лише 22 % українців повідомили про зростаючу готовність до волонтерства, деякі загальні тенденції все ще свідчать про наявність потенціалу для активнішої участі у волонтерській діяльності [17]. Найпопулярнішими видами волонтерської

діяльності серед молоді віком 14–34 років є збір коштів для військових, які перебувають у зоні збройного конфлікту на сході України (46 %), потім участь в екологічних заходах із прибирання території (41 %), допомога вразливим групам населення, тобто сиротам та особам з обмеженими можливостями (33 %), та участь у посадці дерев і квітів у житлових районах (27 %). Це також чотири сфери діяльності, в участі у яких молодь найбільше потенційно зацікавлена [15, с. 62].

Останні організаційні зміни полегшили молодим українцям доступ до участі у волонтерській роботі. До Закону «Про волонтерську діяльність», ухваленого у 2011 році, у 2015 році було внесено зміни для усунення низки законодавчих перешкод, які раніше обмежували волонтерську діяльність в Україні [2]. Тепер молоді дозволяється займатися волонтерською діяльністю з 14 років, і це стало пріоритетним напрямом Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки [9; 15, с. 62].

Серед проблем, які потребують розв'язання – «низький рівень участі молоді у суспільному житті, у діяльності інститутів громадянського суспільства, у тому числі молодіжних та дитячих громадських організацій, а також органах учнівського та студентського самоврядування, програмах сфери волонтерської діяльності та у процесах ухвалення рішень, що стосуються розв'язання питань молоді» (Концепція Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки) [11].

Участь молодих людей у волонтерському русі дає їм змогу зробити особистий внесок у розв'язання соціальних проблем, випробувати свої можливості, беручи участь у проектах і програмах соціальної спрямованості з формування здоров'язбережувальної компетентності [12, с. 3]. Саме у студентському середовищі найчастіше виникають і розвиваються різні молодіжні рухи, організації. Волонтерський рух серед студентства став рушійною силою у побудові нового соціально-активного суспільства в сучасній Україні. Це пов'язано з тим, що саме студентська молодь займає найбільш активну позицію у всіх сферах суспільного життя [11, с. 168].

У статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» (2011, зі змінами) зазначається, що волонтерська діяльність – це «добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги» [6].

Загалом у волонтерській діяльності молоді люди, перш за все, зацікавлені у розвитку комунікативних, організаційних умінь та навичок, а також у розвитку лідерських якостей особистості. Дуже часто волонтерами стають задля формування та розвитку власних професійних здібностей, які допоможуть у майбутньому стати конкурентоспроможними та висококваліфікованими спеціалістами. Сьогодні створюються громадські організації, волонтерські об'єднання, робота яких охоплює широкий спектр діяльності: опіка над дитячими будинків, охорона довкілля, організація масштабних спортивних змагань, допомога бійцям АТО тощо [3, с. 168].

Отже, сучасна студентська молодь лише на власних засадах альтруїзму та прагненні до змін впливає на всі соціальні сфери і процеси у суспільстві.

Актуальність волонтерської діяльності та її популярність серед студентства пояснюють, насамперед, психофізіологічними особливостями, характерними для студентського віку: «Навчання у закладі вищої освіти збігається з початком періоду зрілості, який характеризується посиленням свідомих мотивів поведінки. Стають більш стійкими такі якості особистості, як цілеспрямованість, рішучість, витримка, наполегливість, принциповість, самостійність, ініціативність, уміння володіти собою. У процесі участі студентів у волонтерському русі ці якості мають змогу розвиватися і сприяти подальшому професійному розвитку майбутніх фахівців, особливо – соціальної сфери» [10, с. 77–78].

На думку науковців (Р. Козубовський та ін.), саме у студентському колективі існують реальні сприятливі умови для формування особистості майбутнього фахівця: «У студентському колективі на основі взаєморозуміння, взаємоповаги і взаємної відповідальності виникають сприятливі умови для організації волонтерського руху, гармонізації особистих і суспільних інтересів, професійного становлення студентів і ефективного формування у них професійної спрямованості» [10, с. 78].

Колектив у волонтерському русі виконує 5 основних функцій: «...1) організаційну, оскільки є організатором життя і діяльності студентів; студенти самі планують і реалізують свої плани, підводять підсумки, аналізують результати діяльності; 2) комунікативну, тому що спілкування є одним із важливих факторів життєдіяльності колективу, при цьому між студентами встановлюються вибіркові особистісні і ділові відносини, які можуть бути більш або менш тривалими; 3) виховну, оскільки колектив створює свій моральний мікроклімат, є носієм моральних, політичних, естетичних цінностей і переконань, завдяки чому виявляє виховний вплив на студентів; 4) професійну, оскільки студенти-волонтери навчаються у закладі вищої освіти і професійна спрямованість проявляється у формуванні в них інтересу до майбутньої діяльності через волонтерську роботу; 5) стимулюючу, яка забезпечує формування значущих для студентів стимулів до участі у волонтерській діяльності, регулює взаємовідносини і поведінку студентів, стимулює розвиток їхньої активної позиції» [10, с. 78].

Волонтерство – один із видів залучення молоді до «відстоювання активної громадянської позиції, який дозволяє проявити максимально свої здібності та вміння, завдяки яким можна допомогти іншим людям у розв'язанні їхніх проблем. Молоді люди гостро бачать соціальну несправедливість; розшарування суспільства; а ще людей, які потребують допомоги, і, головне, мають сили та натхнення своїми діями допомогти іншим» [10, с. 78].

Водночас волонтерська діяльність – це «шлях до самопізнання і самоперевірки. Тому у добровільній роботі беруть участь різні категорії волонтерів. Наприклад, люди, які мають більший життєвий досвід, можуть бути цінними кадрами для проведення того виду діяльності, у якій у них є знання. Однак основним мобілізаційним середовищем волонтерства, найбільш численною категорією волонтерів в Україні є молодь, зокрема студентство» [14, с. 43].

Окремим напрямом волонтерської діяльності студентської молоді є організація та проведення цілого спектру заходів, спрямованих на формування здоров'язбережувальної компетентності – інтегральної якості особистості, яка «проявляється у загальній здатності та готовності до здоров'язбережувальної

діяльності, що ґрунтується на інтеграції знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень особистості, спрямованих на збереження фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я – свого та оточення. Вона охоплює низку життєвих навичок (компетентностей), що сприяють здоровому способу життя» [8, с. 30].

Прикладом системної організації та проведення цілого спектру заходів, спрямованих на формування здоров'язберезувальної компетентності, є Студентська соціально-психологічна служба Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини [16] та волонтерські формування інших закладів вищої освіти України.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, саме волонтерську здоров'язберезувальну діяльність як перспективну інноваційну форму позааудиторної роботи (проведення оздоровчо-розвивальної, корекційної та рекреаційної роботи тощо) дослідники, теоретики та практики називають ключовою складовою у справі ефективного формування здоров'язберезувальної компетентності студентської молоді.

Перспективами подальших досліджень в означеному напрямі є дослідження інноваційних напрямів волонтерської діяльності, спрямованих на покращення якості життя, поглиблення солідарності між людьми, реалізацію основних людських потреб на шляху побудови більш справедливого суспільства тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Volunteer. Історія волонтерського руху. URL: http://www.volunteer.kiev.ua/pages/History_volunteer
2. Волонтерство в Україні. Як допомогти тим, хто допомагає? URL: <http://www.radiosvoboda.org/a/26725753.html>
3. Демида С. М., Носок М. С. Мотивація студентів до волонтерської діяльності. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2016. № 13. С. 168–174.
4. Доманчук С. Роль волонтерства у процесі соціалізації студентської молоді. *Молодий вчений*. № 2 (42). 2017. С. 491–495.
5. Європейська хартія прав та обов'язків волонтерів. URL: http://ec.europa.eu/citizenship/pdf/volunteering_charter_en.pdf
6. Закон України «Про волонтерську діяльність». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.
7. Закон України «Про волонтерський рух» (від 13 квіт. 2010 р., № 2118-VI). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/748-2004-%D1%80>
8. Здоров'язберігаюча компетентність особистості як наукова проблема (аналіз поняття). *Вища освіта у медсестринстві: проблеми і перспективи*: зб. статей всеукраїнської науково-практичної конференції. 10–11 листопада 2011. Житомир: Полісся, 2011. С. 27–31.
9. Зробимо Україну чистою разом. Let's Do It, Ukraine! Більше мільйона українців вийшли на прибирання. URL: <https://letsdoitukraine.org>
10. Козубовський Р. В. Студентська молодь як важливий ресурс волонтерства. *Науковий вісник УНУ. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. Вип. 28. С. 76–79
11. Концепція Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1669-2020-%D1%80#Text>
12. Лях Т. Л. Соціально-педагогічна діяльність студентських волонтерських груп: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Київ, 2009. 20 с.
13. Методика організації волонтерського руху: навчальний посіб. /МОН України, Уманський ДПУ ім. Павла Тичини ; уклад. О.Д. Балдинюк. Умань: ПП Жовтий, 2009. 154 с.

14. Слуцький Я. Соціалізація студентів коледжу за допомогою участі у волонтерській діяльності. *Молодь і ринок*. № 4 (159). 2018. С. 41–44.
15. Становище молоді в Україні: аналітичний звіт, складений Робочою групою ООН у справах молоді. Київ: State of Youth in Ukraine, 2019. 79 с.
16. Студентська соціально-психологічна служба Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. URL: <https://fspu.udpu.edu.ua/%d1%81%d1%82%d1%83%d0%b4%d0%b5%d0%bd%d1%82%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b5-%d0%b6%d0%b8%d1%82%d1%82%d1%8f/volontery/>
17. Україна до та після війни. Волосевич. 2016 рік. URL: https://voxukraine.org/2016/08/31/pre-and-post-war-ukraine-en/#_ftn12
18. Цінності української молоді. 2016 рік. URL: http://dsmsu.gov.ua/media/2016/11/03/23/Zvit_doslidjennya_2016.pdf

REFERENCES

1. Volunteer. Istoriiia volenterskohto rukhu. URL: http://www.volunteer.kiev.ua/pages/History_volunteer
2. Volonterstvo v Ukraini. Yak dopomohty tym, khto dopomahaie? URL: <http://www.radiosvoboda.org/a/26725753.html>
3. Demyda S. M., Nosok M. S. Motyvatsiia studentiv do volenterskoj diialnosti. *Visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttiediialnosti*. 2016. № 13. S. 168–174.
4. Domanchuk S. Rol volonterstva u protsesi sotsializatsii studentskoj molodi. *Molodyi vchenyi*. № 2 (42). 2017. S. 491–495.
5. Ievropeiska khartiia prav ta obov'iazkiv volonteriv. URL: http://ec.europa.eu/citizenship/pdf/volunteering_charter_en.pdf
6. Zakon Ukrainy «Pro volentersku diialnist». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.
7. Zakon Ukrainy «Pro volenterskyi rukh» (vid 13 kvit. 2010 r., № 2118-VI). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/748-2004-%D1%80>
8. Zdoroviazberihaiucha kompetentnist osobystosti yak naukova problema (analiz poniattia). Vyshcha osvita u medsestrynstvi: problemy i perspektyvy: zb. statei vseukrainskoj naukovo-praktychnoi konferentsii. 10–11 lystopada 2011. Zhytomyr: Polissia, 2011. S. 27–31.
9. Zrobymo Ukrainu chystoiu razom. Lets Do It, Ukraine! Bilshe miliona ukrainsiv vyishly na prybyrannia. URL: <https://letsdoitukraine.org>
10. Kozubovskiy R. V. Studentska molod yak vazhlyvyi resurs volonterstva. *Naukovyi visnyk UNU. Seriiia «Pedahohika. Sotsialna robota»*. Vyp. 28. S. 76–79
11. Kontseptsiiia Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy «Molod Ukrainy» na 2021–2025 roky. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1669-2020-%D1%80#Text>
12. Liakh T.L. Sotsialno-pedahohichna diialnist studentskykh volenterskykh hrup: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : 13.00.05 «Sotsialna pedahohika». Kyiv, 2009. 20 s.
13. Metodyka orhanizatsii volenterskohto rukhu: navchalnyi posib. /MON Ukrainy, Umanskyi DPU im. Pavla Tychyny ; uklad. O.D. Baldyniuk. Uman: PP Zhovtyi, 2009 .154 s.
14. Slutskiy Ya. Sotsializatsiia studentiv koledzhu za dopomohoiu uchasti u volenterskii diialnosti. *Molod i rynek*. № 4 (159). 2018. S. 41–44.
15. Stanovyshche molodi v Ukraini: analitychnyi zvit, skladenyi Robochoiu hrupoiu OON u spravakh molodi. Kyiv: State of Youth in Ukraine, 2019. 79 s.
16. Studentska sotsialno-psykholohichna sluzhba Umanskohto derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny. URL: <https://fspu.udpu.edu.ua/%d1%81%d1%82%d1%83%d0%b4%d0%b5%d0%bd%d1%82%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b5-%d0%b6%d0%b8%d1%82%d1%82%d1%8f/volontery/>
17. Ukraina do ta pislia viiny. Volosevych. 2016 rik. URL: https://voxukraine.org/2016/08/31/pre-and-post-war-ukraine-en/#_ftn12
18. Tsinnosti ukrainskoj molodi. 2016 rik. URL: http://dsmsu.gov.ua/media/2016/11/03/23/Zvit_doslidjennya_2016.pdf